

ПРАВО

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 364.38(364)

*Акуленко В. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПІДРАНКИ ВІЙНИ З КРАЇНИ ДИТИНСТВА

*Наснилося, що я – мале хлоп'ятко,
І мама пестить голову мені
Борис Мозолевський*

В статті йде мова про військово-правовий режим на окупованих територіях рейхскомісаріату України, а також державно-правове регулювання післявоєнного життя УРСР.

Ключові слова: війна, німецька окупація, рейхскомісар, Верховна Рада УРСР, село Комарівка, колгосп, голод 1946–47 рр., Московія.

Скільки живе людина на землі, її пам'ять і спомини ніколи не покидають далеку і романтичну, нехай обпалену війною, країну дитинства, звідки, як сказав Антуан де Сент-Екзюпері, всі ми родом.

Діти щонайменше рівні нам за розумом, єдине, в чому вони поступаються дорослим, то це досвідом, як підмітив відомий польський педагог Януш Корчак. Йому, який за трагічних обставин нацистської окупації Варшави не полишив своїх вихованців і пішов з ними до крематорію Треблінського табору смерті, щоб дітям не було страшно, віримо.

Підранками війни назвали дітей, які пережили воєнне лихоліття 1941–1945, а потім тяжку і голодну повоєнну пору. Адже багато з них залишилося повними сиротами (без батька і матері) або частковими (без одного з батьків). Відомий актор і кінорежисер Микола Губенко, який під час війни втратив рідних на Херсонщині, зняв на цей сюжет хвилюючий фільм “Підранки”.

Мені йшов шостий рік, коли почалася війна, перебував я в діда і баби в селі Черниш Чернігівського району. Сюди привіз мій батько старший лейтенант Іван Микитович Акуленко маму і молодшого брата Володю перед відправкою на фронт у серпні 1941 р.

Пам'ятаю, день був сонячний, теплий, у небі пікірували німецькі "Юнкерси" і бомбили Чернігів. Не довго батько з військовим шофером побули, навіть не пообідали і на полудні покинули село назавжди.

На прощання він сказав мамі: "Іду я на кривавий бій і не знаю вернуся чи ні. Але вірю, що ти мені синів виростиш і виведеш в люди, що вони будуть не гірші за інших. Не плач, згадуй мої слова, що найбільша радість буде, як виросте людина добра, розумна і прагнучиме знань".

Як переказували після війни однополчани-односельці батька, які врятувалися, він потрапив в оточення під Києвом і перебував у Дарницькому таборі для військовополонених Червоної Армії. Через табір пройшло до 300 тис. людей, з них загинуло в ньому – 68 тисяч.

У перші дні в'язні, які перебували в нелюдських умовах, поїли всю траву і все листя з дерев на території табору. Вони спали просто неба і по 10-15 днів нічого не їли. Коли й годували в'язнів, то раз на день баландою з буряків або огидним просяним пійлом. За найменшу провину чи вияв невдоволення військовополонених розстрілювали на місці, били прикладами і батогами, натравлювали на них вівчарок.

Про жорстоке знущання та катування, масові розстріли військовополонених та інших в'язнів нещодавно розповідала виставка документів "Війна. Місто. Люди", яка була влаштована в Музеї історії Києва (Див. "Вечерній Київ" за 14 листопада 2013 р.).

У День Перемоги 9 травня іду на цю страдницьку Голгофу радянських військовополонених і мого батька. Запальною свічку і кладу квіти до безіменних братських могил, біля яких в оточенні струнких сосен стоїть така глибинна тиша, а серце все одно відчуває мученицький стогін загублених душ, що піднімається із сиріої землі до небесних висот ... Сподіваюся, що прийде час і на цьому місці постане православна капличка для відправлення молитов.

На війну, кому Другу світову, а кому Вітчизняну, ми дивимося ретроспективно, адже минуло сім десятиліть. Це навело мене на думку викласти свої спомини не в хронологічній послідовності, а тематично, у довільному авторському жанрі, щоб якось донести той далекий час, зовсім інше життя, характери людей, серед яких виростили і мужніли підранки війни.

Людське життя, на мій погляд, не тільки те, що було на віку, а, мабуть, і те якого не сталося, не відбулося через війну, за ним теж душа болить. "Невідомо тільки для якої війни виростає дитина", – якось сказав матерям знаний письменник-пацифіст Еріх Марія Ремарк, – автор проникливого до щему роману про Першу світову війну "На західному фронті без змін".

□ □ □

У глухому селі Черниш діти виховувалися в глибокій пошані до старших, при зустрічі з літніми людьми на вулиці знімали шапку і кланялись. Одного разу у світлий храмовий день, на свято Георгія Побідоносця, я цього не зробив, а тільки сказав "здрасуйте" перед незнайомим чоловіком, який завернув до нашої хати. Дід Микита строго спитав з мене за це. Моя відповідь, що цей дядько не з нашого села і я його не знаю, не бралась до уваги. З тих пір я ретельно виконував ритуал поваги з картузом ледве не перед кожним перехожим.

Можливо, за таке моє сумління дід взяв мене з собою, коли йшов на базар до Седнева. Два рази на місяць у неділю він (робив це все життя) там зустрічався зі своїм

товаришем, з яким вони воювали разом у Першу світову війну.

Ідемо з дідом польовою доріжкою, яка в'ється поміж половиночими житами, з яких злітають зграйки наполоханих горобців. Повітря хоч ранішнє, задушне – сонце вже піднялось високо в небо, де тільки де-не-де виднілись хмаринки, як біленькі пір'їнки. Дід мовчить і я мовчу, тільки стараюсь не відставати від його широкого кроку. На дідові чорні піджак, жилетка і штани, заправлені в начищені дьогтем чоботи, на які рясно осідає пилюка. Картуз теж чорний. Все сам пошив. Тільки біліли комірці сорочки, як світлі цятки на грудях у ластівки.

Який же той Седнів? Там, кажуть, бував Тарас Шевченко і малював його красвиди. Я перший не витерпів мовчанки і спитав:

– Що купимо на базарі?

– Гостинця, потерпи трохи, – коротко відповів дід.

І на цей раз вони зустрілися, його приятель також був у нарядній чорній одежі. Селяни полюбляли цей колір: практичний, не маркий. Побродили по гамірному базару, а потім зайшли до лавки-буфету, взяли четвертинку горілки, щось закусити. Присіли за столом і поринули в задушевну розмову. Мені купили якісь цукерки і пиріжок. Долітали до моїх вух їхні слова про високі ціни на поросят, борошно і крам, загалом нелегке селянське життя.

За кількогадинною бесідою вони ніколи не допивали до дна взяту четвертинку горілки. По черзі забирали її з собою. Дід приходив додому в доброму настрої, мугикав пісню “Розпрягайте, хлопці, коні”, а з кишені виглядала все та ж маленька пляшечка горілки. Цього разу я з ним стомлено повертався додому. Сонце почало сідати, спека спала і дихати ставало вільніше. Хотілося, щоб хтось підвіз, але жодна підвода по дорозі не трапилася.

Засинав я повний вражень від мальовничих седневських красвидів, в'юнкої річки Снов, її зелених лугов, високих церков... Мріяв, що настане час і побуваю в більшому місті – Чернігові.

Але до того пригадалося як сонячного вересневого дня чорного 1941 року в принишкле село з'явилося двоє п'яних німецьких солдатів із засуканими рукавами, які весело грали на губних гармошках. Вони порушили ту дивну тривожну тишу, яка запала на землі й у повітрі, коли наші бійці покинули село і в ньому не стало ніякої влади. Люди вже збили замки на дверях у лавці і розтягли товар, що залишився. Довелося бачити, як вони несли собі ваги, хомути, мотузки. Не залишати ж німцям.

Селянам здалося, що не такі німці страшні, але коли невдовзі за двома захмелілими зайдами грізно вкотилася механізована піхота бруднозеленого забарвлення, стало моторошно і страшно. Дивною виглядала купка односельців, які вийшли назустріч загарбникам із хлібом і сіллю на вишитому рушнику. Коли дід Микита через свій тин побачив таку блюзнірську зустріч, вельми обурився і плювався:

– Ніхто вам, дурні, з чужої сторони на багнетах добра не принесе. Яка не була жорстока радянська розкуркулююча влада, але вона своя. Ця – ворожа.

Односельці це відчували, як німці нахабно стукали у вікна хати, де люди ховалися від них, і вимагали: “Матка! Млеко, яйко, курка!” Забирали з подвір'я зерно, худобу, свиней та іншу живність і вивозили у свій “Faterland”. Чимало молоді села Черниш також вивезли на рабську працю до Німеччини. Вже не пригадаю, як тітці Устині вдалося уникнути такої долі. Її місце в невольницькому списку зайняв хтось із юнаків.

Якщо заберуть, навчав дід Микита (її батько) “тайнописі”, як буде терпимо, означ в куточку на листівці з неволі хрестик, якщо зовсім погано – рисочку та іншим селянським “шифрам”.

Життєвою позицією діда було: наперед не висувайся і не відставай, тримайся в громаді золотої середини. Перше і останнє слово в сім’ї належало дідові. На його чоловічий авторитет особливо працювало те, що він був єдиний на село кравець. До того ж умів грати на скрипці. Він обшивав усіх односельців – від картузів до кожухів. Швейну машину не пам’ятаю, де він придбав, може, залишилася у спадок. Вона, як дід казав, усе життя давала свіжу копійку.

Під час німецької окупації, коли мама з нами, дітьми, тут проживала, він також доклав чимало кмітливості, щоб в убогій хатині прогодувати і вберегти дев’ять душ сім’ї від карателів-поліцаїв, які підозрювали, що мій батько був членом партії і перебував на фронті. Хто знає, чи то за те, що дід Микита щось прострочив на шинелях двом німцям, які стояли на його подвір’ї з автомашинами з продовольством, але голодних трьох дітей вони щовечора підгодовували. Коли німці (предки одного з них були вихідцями з України) сідали вечеряти, я з братом і двоюрідною сестричкою голодними очима дивилися, як вони намазували великі скибки хліба м’ясом з консерви або маслом і простягували нам: “Ком, ком, бітте!”

Примітили німецькі постояльці, що в діда, як той не приховував, є поросся. Тільки насварилися і наказали – заріж, бо знайдуться мародери і заберуть. Так і вийшло, незабаром за свіжиною прийшли троє солдатів з мотузком. Дід став благати, але марно. Тоді він побіг на шкільний майдан, де займалися стрійовою підготовкою його квартиранти, і привів їх. Між німцями навколо поросяти відбулася справжня сутичка, яку припинив офіцер, що став на бік дідових захисників. Покидаючи село вони знову нагадали дідові, що не треба гратися з вогнем, себто треба кінчати з пороссям. Той німець, що мав якесь російське коріння, навіть залишив на пам’ять фотографії своїх дітей.

Дід Микита метикував дещо по-іншому, що й підвело його. Недарма кажуть: найгірший ворог – “Нехай!”. А міркував він гак: виїхали німці (а в цьому глухому селі вони зупинялися нечасто), почекаю до Спаса, вже залишилося недовго. Сальця більше наросте. Але не так вийшло, як гадалося. Через кілька днів скажено неслась селом упряжка коней і зупинилася біля дідових воріт. Прожогом троє солдатів у неохайній військовій формі одразу ввірвалися в хлівець, ніби давно знали, де їх пожива. Звичайно, їх сюди навели ті німці, яким не вдалося поласувати свіжиною. Кілька пострілів і пристрелене поросся витягли в садок здирати шкіру.

Сумно дивилася на це злочинство наша велика, голодна сім’я. Дід підвів до солдат нас – трьох малих діток і попросив у них, показуючи на долоню, хоч отакий шматочок сала. Регочучи жбурнули вони дітям здерту і наскрізь порізану шкіру. Повантажили мародерську здобич на воза і помчалися геть.

– Це не німці. Це – мадяри. Варвари! – витер сльозу дід, який розрізняв їх мову ще з Першої світової війни, коли воював на австрійському фронті.

Рейхкомісар України Еріх Кох вважав, що українцям, як нижчій расі, не треба давати серйозної освіти, достатньо початкової школи, щоб навчити їх читати і писати, додавати, віднімати і множити. Ось у таку Чернишську школу віддали мене в шість

років, щоб не плутався під ногами в зажуреній тісенькій хаті, де мешкало дев'ять душ, із них троє дітей.

Вчила нас, малюків, сільська вчителька, яка також навчала азів німецької мови. Дотепер пам'ятаю перші слова: der Tisch (стіл), die Tafel (дошка), das Fenster (вікно)... Я порівняно з першокласниками "розкошував". Тітка Устина до війни працювала вчителем молодших класів, у неї залишилося чимало списаних учнівських зошитів, з яких я зняв обкладинки і розлінив, писав на них на уроці і виконував домашні завдання. Хто з першачків писав на картоні, хтось на німецьких паперових упаковках або на довоєнних паперових залишках.

Якось навесні 1943 року повертався після уроків додому через замерзле озеро, крихкий лід проломився і я опинився в крижаній воді. Поруч нікого не було, пощастило, що трапилося це недалеко від берега і мені вдалося врятуватися. Потонула тільки полотняна сумка з моїми учнівськими речами. Я дуже застудився і захворів, в селі лікаря не було і довелося залишити школу. Повернувся до навчання вже в третьому класі Комарівської середньої школи після визволення нашої землі від ворога.

Коли восени 1943 року наші війська звільнили Чернігівщину від німецьких окупантів, перед мамою з двома дітьми постало питання, де жити далі, де працювати. Мамі нікуди було податися, ніхто ніде не чекав, не було й свого житла. Вона б не проти залишитися у свекровій хаті. Маючи освіту агронома, знайшла б роботу в колгоспі в Черниші чи Седневі. З допомогою рідних, гадала, спорудила б таку омріяну власну хатину. Лісу тут не бракувало. Але ні дід Микита, ні інші родичі цього їй не запропонували. Довелося мамі з двома дітьми вирушати до Комарівки, райцентру, що за 100 км від Чернігова, де вони працювали до війни з чоловіком і наймали приватне житло.

Досі згадую, як їхали темної ночі попутним "студебекером". Американський автомобіль з потужним мотором впевнено долав довгі кілометри весняної розбухлої дороги. Над головою гули літаки зі смертоносним вантажем, які летіли відбомбитись на захід. Ми з мамою сиділи разом з водієм в кабіні і видивлялись за світлом фар, яке вихоплювало з нічної темряви розбиту військову техніку, обгорілі хати і переполоханих зайців. І не відали, що це початок маминої дороги в депутатство.

Життєва і агрономічна доля так склалася, що її в 1947 році висунули кандидатом і обрали депутатом Верховної ради УРСР на Ічнянському виборчому окрузі. Як мама поїхала на сесію, мене залишила вдома за старшого в сім'ї. Можливо, тоді мені, п'ятикласнику, випало найбільше випробування в дитинстві. Того вечора я загуляв у сусідів і повернувся додому пізно, але захотілося ще дочитати захоплюючу книжку французького письменника і археолога Ж. Роні "По вогонь".

Замість лампи, яка тоді була рідкістю, ми користувалися каганцем із снарядної гільзи, кінець якої розплескували, а всередину вставляли гніт із шинелевого сукна. Щоб заправити цей агрегат агроїном (сумішшю керосину і бензину), я присвітив собі сірником, але він якось випав з моїх рук у каністру. Каністра спалахнула і перевернулася, і я опинився серед палаючої рідини. Якимось чудом мені вдалося відбити двері, які я перед тим надійно замкнув і забив гвіздком, щоб не залізли злодії. Сонних бабусю і брата допомагали рятувати з вогню парубки, які, на наше щастя, саме поверталися з вечорниць.

Найбільше мене лякало і мучило одне: що скажу в своє виправдання мамі за вчинену пожежу, погоріле хатне майно, одежину. Мама ж, як повернулася із сесії, тільки плакала, обіймала нас і раділа, що залишилися живі. Я дістав невеликі опіки, обгоріли брови й вії. Правда, після цього став гірше бачити, нерозрізняти літери і цифри на класній дошці.

Привезла мама нам гостинці – книжки Пушкіна, Гоголя і Шевченка, а ще в'язку бубликів, цукерки і кілька кілограмів оселедців. Ото вже ми розкошували коло цього добра і води з братом випили, мабуть, з півкриниці.

Згодом нас, погорільців, переселили в іншу звільнену комунальну квартиру. Ангел-охоронець далі оберігав мене, коли однолітки після уроків пішли за село, де в ліску залишилося багато німецьких мін, снарядів і патронів. Хлопці навчилися їх розряджати або класти у вогонь і заховавшись в окопі чекати, як вони вибухають. Своєрідна гра у війну, тільки зі смертельним ризиком.

Так поступили й цього разу. Коли вибухи припинилися і вогонь потух, хлопці перечекали ще деякий час, а потім один із них Василь Шевченко підійшов й почав паличкою ворухити попіл і обвуглені залишки багаття. Там залишилася одна нерозірвана міна, яка вибухнула і хлопець загинув. Ховала його і плакала вся наша Комарівська школа.

Дивно, як не розірвався снаряд, який ми з хлопцями зтягли високо на церкву, а потім неодноразово кидали по черзі вниз на кам'яну площадку. Досі незрозуміло, як цього не помітили дорослі, тим більше що це відбувалося майже поруч із райкомом партії і редакцією районної газети “Ударник ланів”.

Дитяча пам'ять, особливо у малюків, так налаштована, що скоро забуває болісні розставання, вірніше, не усвідомлює, як це не повернутися батькові додому, коли закінчиться гра у війну?

Усвідомлену тугу за батьком я гостро відчув пізніше – у десятилітньому віці. Це було після війни. Пригадую, прийшла зима, старші хлопці збиралися на лижах вирушити до курганів за селом, вкритих снігом. Я не хотів від них відставати. Вночі відбив сокирою дві дошки від паркану біля колгоспної комори, тесав і стругав їх, але вони не піддавались моєму ремеслу, не гнулися. Все ж на ранок я прикріпив ремінці до них, взяв у руки ліщинові палиці, однак мої соснові снігоступи не хотіли ковзатися, тільки рили носом сніг напередмішку з землею. Я знову залишився вдома і гірко плакав, що батько не повернувся з війни і не зробив мені лижі... Потім у когось мама попросила на кілька днів лижі для мене, і я сам після уроків у сікучий мороз вирушив у дорогу. Тяжко було одному іти, але все ж дійшов, піднявся на курган і спускався вниз, піснюю вітаючи село, що летіло мені назустріч. Радості, здавалося, не було меж, ніби в альпініста, який підкорив свій перший восьмитисячник у Гімалаях.

Тепер мама була і за себе, і за батька в одвіті. Пригадую, як неурожайного 1946 року товарний поїзд, яким ми їхали з мамою з Чернігова, зупинився на полустанку Вертіївка. Потім нам довелося йти до села Комарівки понад двадцять кілометрів в тридцятиградусну липневу спеку, без їжі, без води. Гарячий пісок обпікав босі ноги, а ми все йшли і йшли по дорозі, на якій не зустріли жодної автомашини або підводи. У моєму дитинстві це були, мабуть, перші усвідомлені уроки долання труднощів у житті. Звичайно, випробування непрості, коли тобі, підранкові війни,

всього десять років.

Символічно, коли у 1996 році я їхав до Мінська на наукову конференцію, пасажирський потяг зупинився на цьому глухому полустанку, де я не був піввіку. Тепер потяг застряг маже на півгодини, часу вистачило, щоб вийти з вагона, пройтися по шпалах і ґрунтовою дорогою. Згадати як гарячий пісок обпікав мої босі ноги, про вдовину долю матері, яка вивела мене з цього згорьованого і розбитого війною полустанку в широкий світ. Багато я віддав би, аби знову пройти той пам'ятний шлях, де “переплелись, як мамине життя, мої сумні й радісні дороги”.

Однак мій дитячий крок не йшов ні в яке порівняння зі страдницьким маршрутом бабусі Марії (по матері). Війна застала її в Маріуполі, де вона проживала після розкуркулення у сина Олексія. Щоб ще раз поглянути на свою хату, вона у 82 роки пішки здолала шлях по окупованій німцями Україні від Азовського моря до села Голінки на Чернігівщині.

Хвилюючим почуттям до сліз старенької були б поетичні слова Христі Алчевської, яких вона, звичайно, не читала, бо була неписьменна:

*Ось хата рідная старесенька моя ...
І день її цілує й обіймає, ...
А скільки літ ти пустою стояла,
Німа й холодна вся, неначе та сова...
Тепер тебе, хатино, не пізнати.*

Пам'ятаю її виснажене, почорніле обличчя, коли вона знайшла влітку 1942 року в селі Черниш свою дочку Олену (мою маму). Погомоніли, переночувала і знову пішла назад, бо свекор дід Микита не міг прихистити всіх. По війні бабуся Марія доживала віку в селі Комарівці разом з нами. Щоденно згадувала і сумувала за своєю розкуркуленою хатою, за дочкою Катериною, яку німці розстріляли під час облави в Маріуполі, а також первістком сином Іваном, який загинув у вирі Першої світової війни в Галичині.

□ □ □

У вісімдесятих роках ми з мамою востаннє провідали село Черниш, де мали притулок у лиху годину німецької окупації і ледве вціліли від німецької розправи (нашу родину карателі перед відступом занесли до списку тих, які підлягали знищенню, але перед відступом не встигли вчинити злочин). Щеміло серце від спогадів і втрат рідних і знайомих, які перейшли в інший світ.

Найбільшою радістю було те, що дядько Данило і тітка Дуня живі. Як у дитинстві запрягли з дядьком коней, сіли на воза і поїхали на луг накосити трави. Дядько, зажурено милуючись далиною літнього поля, як завжди співає одну і ту ж тужливу пісню: “Зарум'янилась калина, птиця ягоду клює...” і, здається, йому в житті за тяжкою селянською роботою не довелося доспівати до кінця цей мотив. Розповідаю дядькові свої дитячі спогади: про снігові замети під саму солом'яну стріху взимку 1941–1942 рр. Ніч, хоч око виколи, за вікном свистить холодний вітер, у хаті на долівці на соломі хропуть німці, один сидить на чатах з автоматом на лавці, а двос вартують позмінно на вулиці.

Я лежу з братом на печі і слухаю страшну темряву, розглядаю чужинців, боязко... На ранок окупанти забирають односельців розчищати шосе від снігових заметів, у яких застряли танки, автомашини і підводи. Жінки, серед них моя мама,

підневільно йдучи, намазувати своє обличчя сажею, щоб уникнути німецького залицяння і наруги. Вертались стомлені, змерзлі й голодні, але благали Бога, щоб така морозно-пекуча зима трималася довше, бо до них дійшла радісна звістка про перемогу наших військ під Москвою. В селі побільшало німецьких могил з березовими хрестами. Їх люди обходили стороною, щоб чого доброго не мати лиха за кимось зняту з них каску. Як відступали, німці викопали з могил і вивезли з собою останки своїх солдатів.

Я, незважаючи на засторогу рідних, вибігав на вулицю, стояв під парканом і вдивлявся як безупинно три дні і ночі відступали через наше село пошарпані в боях німецькі загарбники, стомлені, поранені, без непереможного нахабства 1941 року. Чекав аби скоріше закінчилися ворожі колони, щоб першому побачити, як входять у село, навколо якого палали скирди соломи і колгоспні хліви, наші воїни-визволителі. Проте почався артилерійський обстріл і довелося ховатися від вибухів снарядів і мін у погребі.

На все життя мені запам'яталася полуторка, яка поверталася з передової під Черніговом у вересні 1943 року і зупинилася біля дідового подвір'я в селі Черниш. Кузов був переповнений нашими пораненими, які лежали мов снопи. Всі в білесеньких бинтах, крізь які рясно проступала кров, як свіжорозчавлена малина, чулися лише стогін та благання – пити!... Дід приніс відро свіжої води із криниці. Супроводжуючий поранених санітар, після того, як напоїв їх, поклав мені, малюкові, руку на голівку. Мабуть, згадав своїх діток удома і залишив на пам'ять мідний кухоль. На жаль, не зберігся дорогий сувенір, і я до сьогодні шкодую за ним.

Після визволення радянськими військами Чернігівщини від німецьких загарбників зупинився в Комарівському районі корпус генерала Корчагіна, який зазнав чималих втрат у живій силі й техніці в боях за Київ та при форсуванні Дніпра. Стояли в Британах і навколишніх селах, оточених лісами, солдати й офіцери майже півроку. Лікувалися, приймали поповнення і готувалися до наступних боїв – війна ще тільки перейшла свій екватор і потребувала нових жертв.

З собою наші воїни принесли і масово співали популярну ліричну пісню тієї грізної пори “Огонек” на слова поета М. Ісаковського (Автора музики досі не встановлено серед численних претендентів). Нагадаю кілька її строф:

*На позицїи девушка
Провожала бойца,
Темной ночью простилася
На ступеньках крыльца,
И пока за туманами
Видеть мог паренек,
На окошке на девичьем
Все горел огонек.*

Звісно, молоді корчагінці користувалися успіхом у сільських дівчат, в яких війна забрала найкращі роки життя, навіки розлучила з нареченими, які поклали голови на ратному полі, потрапили в полон або, в кращому випадку, повернулися каліками. Від кохання з військовими постояльцями у них народилося чималенько дітей, яких усе життя прозивали корчагінцями. Кому усміхнулася доля, траплялося зустрітися з батьком, уцілілим на війні, а дехто з них повернувся в село після

Перемоги.

– Бач, який пам'яткий! – захоплено вигукує дядько.

Не забувається, як з ним носили в мішках качок на приймальний пункт, щоб виплатити податок – сорок кілограмів м'яса. Ой, як тяжко мені було з ними розлучатися після того, як весь весняно-літній сезон годував і доглядав їх. Розраховуватися за сталінський податок-ясак колгоспним сім'ям, особливо тим, що втратили годувальника на війні, було вельми скрутно і слізю.

Справа нерідко доходила до смішних і гірких курйозів. До хати самотньої сусідки вдови Христини під'їхали збирачі колгоспного податку, вона саме настригла шерсті з кози, яку тримала. Зважили здирники. Не вистачає сто грамів. Пригрозили бабі, що, коли повертатимуться назад, лихо їй буде, якщо не розрахується з боргом. Козу опишуть і заберуть. Плаче стара і натягує рябому собаці, що був у неї на прив'язі, мішок на голову і зав'язує. Давай вистригати на ньому білі латки шерсті. Що вже гарчав і скиглив пес на все село.

– Бачиш, знайшла стара шерсті для держави, – докоряли їй ще раз заготівельники.

– З нашим народом тільки суворість допомагає.

Слабенькою матеріальною “компенсацією” для колгоспника за дарову працю була рідкісна можливість підібрати те, що погано лежало. Якимось спекотного 1946 року у клуні молотив дядько Данило ціпом привезені з поля снопи жита. Загається комірник, я крадькома підійду з маленьким відерцем, дядько не гаючись насипле зерна і я зникаю в городах, якими в'ється стежка. Поки дістанусь дідової хати, серце в грудях калатає, як у горобчика. За день, дивись, зроблю кілька вантажних ходок. Бабуся погладить по голівці за підмогу і почаствує варениками з маком.

Дядько Данило, як прийшов з війни в голодний 1947 рік перегнав за 100 кілометрів телицю, щоб ми, його племінники, були з молоком. Брат нашого батька пройшов війну, мав поранення, солдатські нагороди, а потім все своє життя віддав тяжкій селянській праці. Тремтячими руками писав листи, наведу з одного кілька рядків:

“Я вам не часто пишу і від вас рідко одержую листи, але чому так, що коли їх читаю, то обнімає мене жаль і без сліз не обходиться. Не знаю звідки вони беруться, як дощ. Мабуть тому, що люблю свій рід і хочу, щоб усі родичі берегли пам'ять про нього, не забували хоча б у сімейних фотоальбомах. Думав, що коли вийду на пенсію, то буду з Дунею відпочивати, але не вийшло. Майже вся молодь покидає село, а нас старих залишає наодинці з роботою, а її тут, як у пеклі. Вас з матір'ю завжди жду в гості, приїжджайте, ніколи не обіжусь”

Коли я хворів, він по можливості намагався мене підтримати матеріально. Любили ми його з мамою за доброзичливість, жалість і пам'ять про загиблого брата – нашого батька.

За сорок років, що минули, село змінилося, відбудувалося, загоїлися рани. Але моральна сторона, духовність помітно підупали. Колись на сімсот жителів напивались і нецензурно лялися всього кілька чоловік. Про них казали, що вони “гнуть москалі”, себто матюки. Значить, їх сюди принесли солдати з північної Московії. Тепер пили горілку і москалялись – матюкались ледве не всі підлітки і старі вздовж і впоперек, незважаючи, що колгосп імені Т. Шевченка був удостоєний звання “Господарства

високої культури землеробства”, діяли будинок культури і бібліотека.

На прощання короткої гостини ми з мамою пішли на старе захаращене кладовище, де поховані прадід Максим, дід Микита і дід Онаній. Інші діди, брати діда Микити – Василь, Самсон і Федот, – яких я не бачив, знайшли свою останню гавань на цвинтарях в інших селах.

За всіх їх пов’язали на хресті на могилі діда Микити рушник, постояли і пішли на нове кладовище, де покоїлась баба Олександра: вклонилися. Тихо, як над вічним покоем... Край дороги стояв дерев’яний хрест з маленькою іконкою, щоб зупинялись і задумувались подорожні. Затримались ми з мамою і подумки окинули поглядом могили всіх дідів Акуленків. Для онуків вони як мудрі орли, що закінчили свій життєвий політ, склали натружені крила і опустились навечно в сиру землю. На пам’ять залишили ім’я.

Акуленко В. И. Подранки войны из страны детства.

В статье идет речь о военно-правовом режиме на оккупированных территориях рейхкомиссариата Украины, а также государственно-правовое регулирование послевоенной жизни УССР.

Ключевые слова: война, немецкая оккупация, рейхкомиссар, Верховный Совет УССР, село Комаровка, колхоз, голод 1946–47 гг., Московия.

Akulenko V. I. The people traumatized by war from the country childhood.

The article describes the military-legal regime in the occupied territories of Reich Commissariat of Ukraine, and state-legal regulation of the postwar life of the Ukrainian SSR.

Keywords: war, German occupation, Reich Commissioner, the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR, village Komarovka, collective farm, famine 1946–47, Muscovy.

УДК 340.141=172:340.132.6

Бедрій М. М.
Львівський національний університет
імені Івана Франка

ЛИТОВСЬКЕ ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО: ДЕЯКІ ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена деяким історико-юридичним аспектам литовського звичаєвого права. Досліджено вплив звичаєвого права литовського народу на законодавство Великого князівства Литовського та його роль в умовах відсутності литовської державності. Проаналізовано такі литовські правові звичаї: виборність князя, право приватної власності на землю, віно, юридична відповідальність сім’ї, кваліфіковане утоплення та процесуальне представництво.

Ключові слова: правовий звичай, литовський народ, Велике князівство Литовське, приватна власність, юридична відповідальність.

Розвиток наднаціональної правової системи України та потреби її європейської інтеграції спонукають до роздумів над спільними та відмінними рисами історичної еволюції права українського й інших європейських народів. Особливий інтерес у цьому контексті становить право литовського народу, який від XIV ст. мав тісні культурні, політичні та юридичні контакти з українським народом. Оскільки